

๔๒. รู้ประจักษ์แจ้งสภาวะธรรมทั้งปวงโดยญาณทัสสนะ

Enlightening All States with Knowledge and Insight

ขอน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

In Honor of the Blessed One of the Fully Enlightened One

By Nithee Siripat – Siripat.com and Academiae Network, 2016

ความสำคัญของบทความ

ในการปฏิบัติธรรมเจริญภาวนากรรมฐาน ที่เรียกอีกอย่างว่า “สมาธิภาวนา” นั้น ต่างมีจุดมุ่งหมายเชิงปฏิบัติ คือ (๑) **ความสุขกายใจในปัจจุบัน**–รักษาคุณภาพหรือระดับจิตอยู่ในสுகติ (๒) **สติสัมปชัญญะ**–เจริญจุดสติ ปัญญาแกมมันฐาน (๓) **ญาณทัสสนะ**–ปัญญาหยั่งรู้และหยั่งเห็นด้วยวิปัสสนาภูมิหรือปัญญาภูมิ ได้แก่ **ขั้น ๕–อายตนะ ๑๒–ธาตุ ๑๘–อินทรีย์ ๒๒–อริยสัจ ๔–ปฏิจสมเด็จพระ ๑๒–ปฏิจสมุปป็นนธรรม ๖** และ (๔) **อสาวิทกขะ**–การกำจัดกิเลสอาสวะทั้งหลายด้วยความรู้แจ้งเห็นจริง [สัมโพธิ] ฉะนั้น คำว่า “ญาณทัสสนะ” นั้น เป็นเรื่องสำคัญระดับหนึ่งในการเจริญสมาธิภาวนา เพื่อให้จิตมีอำนาจในการพยากรณ์ [Anticipation] หรือการตีความหมาย [Decoding or Interpretation] บริบทต่างๆ อันเป็นปรากฏการณ์แห่ง “สภาวะธรรม” [อารมณ์แห่งกรรมฐาน] อันเป็น “นิมิต” [Mental Signs or Contexts] ในสมถภาวนาและวิปัสสนาภาวนา [ภาวนา ๒] ที่จะทำให้เกิดความรู้และเพิ่มพูนพัฒนา [Generative Transformation] เป็น “ปัญญาญาณในวิปัสสนาภูมิ” [วิชา–ญาณ] ในความเป็นจริงนั้น “ญาณทัสสนะ” นั้น จะสื่อความหมาย [Significations] ต่างๆ ตามปัญญาเข้าใจหยั่งรู้ได้ใน “มิติสัมพันธ์แห่งสัญลักษณ์” [The Dependent Dimensions of Semiotics] โดยอาศัยบรรดาองค์ความรู้ทั้งหลายใน “ปัญญาเห็นธรรม–ดวงตาเห็นธรรม–ธรรมจักขุ–ปัญญาจักขุ” [The Eye of Truths] เพื่อถอดรหัสความหมายจากนิมิตหรือภาพสัญลักษณ์ที่จิตปรุงแต่งขึ้นในวิปัสสนา โดยแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน ได้แก่ (๑) สภาวะธรรมที่จิตปรุงแต่งขึ้นด้วยเจตนาแห่งอุปาทานขั้นทั้ง ๕ อย่าง ที่เรียกว่า “สังขตธรรม” กับ (๒) ปัญญาภูมิหรือวิปัสสนาภูมิ อันเป็นหลักทฤษฎีที่เป็น “ปรมัตตสัจจะ” เพื่อทำลายบรรดา “สังขตธรรม” ทั้งหมด [วิภูฏะ ๓–สังสารทุกข์] เพื่อให้เข้าถึง “สัจภาวะแห่งนิพพาน” [วิภูฏะ–ขันธวินิมุต] ที่เรียกว่า “อสังขตธรรม–บรมธรรม–อมตธรรม” ซึ่งประกอบด้วยสภาวะธรรมที่เป็น “อนัตตา–สุญญตา” ฉะนั้น “ญาณทัสสนวิสุทธิ” ก็คือ องค์ความแห่งอริยมรรค ได้แก่ **อริยสัจ ๔–อริยมรรคมีองค์ ๘–มัคคญาณ–ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาญาณ** ที่เรียกโดยรวมว่า “**ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ**” นั่นเอง.

บทความที่ ๔๒ ประจำปี ๒๕๕๕ – รู้ประจักษ์แจ้งสภาวะธรรมทั้งปวงโดยญาณทัสสนะ

แนวทางการแสวงหาความรู้ของมนุษย์นั้น จำแนกออกเป็น ๓ อย่าง ได้แก่ (๑) **ศาสนา–Religion** คือ อาศัยความศรัทธาเลื่อมใสและปัญญาพร้อมด้วยเหตุผลตามข้อปฏิบัติในพระพุทธศาสนา (๒) **ปรัชญา–Philosophy** คือ อาศัยข้อโต้เถียงหาเหตุผลด้วยกรรโกวิทยา นั่นคือ ตามหลักกรรมแห่งพุทธปรัชญา และ (๓) **วิทยาศาสตร์–Science** คือ อาศัยการปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ตาม “**วิธีทางวิทยาศาสตร์**” [Scientific Methods] อันเป็นศาสตร์สมัยใหม่สาขาต่างๆ ประกอบด้วยการสังเกตการณ์ ค้นหาหลักฐานประกอบด้วย ทฤษฎีและเหตุผล [วิเคราะห์–Analysis กับสังเคราะห์–Synthesis] ลงมือปฏิบัติคัดแปลงองค์ความรู้มาใช้จริงในชีวิต เรียกว่า “**พุทธศาสตร์**” ฉะนั้น เมื่อพิจารณาตามคติพุทธแล้ว พระพุทธศาสนาจึงครอบคลุมหลักการ “**การจัดการความรู้**” [Knowledge Management] ทั้งหมดของมนุษยชาติ ได้แก่ (๑) **พุทธศาสนา** (๒) **พุทธปรัชญา** (๓) **พุทธศาสตร์** ในบรรดาศาสตร์ทั้งหลาย อันเป็นความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสมัยใหม่นั้น คือ อานิสงส์ผลพวงของแนวคิดตามพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งสิ้น พระพุทธเจ้าทรงค้นพบ หยั่งรู้ หยั่งเห็น “**สัจธรรม–ความจริง**” [ปรมาตตัจจะ–อภิธรรม–Absolute Truths] หหมดทั้งสิ้นแล้ว อันหมายถึง “**ธรรมชาติ–จักรวาล**” [The Nature and Universe] ที่สำคัญ คือ “**ชีวิต**” [Life] โดยเริ่มต้นจากตัวตนของตนเองเป็น “**ศูนย์กลางแห่งการเรียนรู้**” คือ “**องค์ประกอบเหตุปัจจัยภายใน**” ส่วน “**องค์ประกอบเหตุปัจจัยภายนอก**” นั้น ย่อมเกิดจากการพิจารณาพยากรณ์หรืออนุมานจาก “**ธรรมภายใน**” [สภาวะธรรม] ไปสู่ “**ธรรมภายนอก**” ด้วยตนเอง โดยอาศัย “**ความบริสุทธิ์แห่งญาณทัสสนะ**” [ญาณทัสสนวิสุทธิ–ความรู้ทั้งหมดแห่งอริยสัจ ๔ ที่เรียกว่า “**โลกุตตรมรรค**” ข้อ ๗ ในวิสุทธิ ๗ = **วิชา**] แต่อย่างไรก็ตาม องค์ความรู้ทั้งหมดตามคติทางโลก [ระดับการศึกษาจากอนุบาลจนถึงปริญญาเอก = **เดรัจฉานวิชา**] นั้นเป็นความรู้ที่ไม่สามารถดับทุกข์ของชีวิตได้อย่างแท้จริง แต่กลับพอกพูนกิเลสตัณหาและสร้างปัญหาชีวิตเพิ่มขึ้นอย่างไม่สิ้นสุด [สังสารทุกข์] เพราะเป็นเรื่องความยึดมั่นถือมั่นใน “**อุปาทานขันธ**” ทั้งหมด [นามรูป–ขันธ ๕] อันเป็นเหตุให้เกิดความทุกข์กายและใจ ที่เรียกว่า “**อุปาทานทุกข์–อุปาทานขันธ ๕ เป็นทุกข์**” ตามหลักปฏิบัติแห่งพุทธโอวาท ๓ ประการ นั้น ได้แก่ (๑) **ไม่ประกอบกรรมชั่วทั้งปวง** (๒) **หมั่นประกอบกรรมดีทั้งหลาย** และ (๓) **ทำจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์ด้วยเบิกบานใจ** [ความเป็นพุทธะ = ผู้รู้–ผู้ตื่น–ผู้เบิกบาน] สำหรับ ใน ๒ ข้อแรกนั้น คือ “**ศีลบริสุทธิ์**” [ศีลอันยิ่ง–อริศีลสิกขา = สัมมาวาจา–สัมมากัมมันตะ–สัมมาอาชีวะ] และ ส่วนในข้อ ๓ นั้น คือ “**สมาธิบริสุทธิ์**” [จิตอันยิ่ง–อริจิตตสิกขา = สัมมาวายามะ–สัมมาสติ–สัมมาสมาธิ] อันรวมกันเป็นบาทฐานสำคัญ ให้เกิด “**ปัญญาบริสุทธิ์**” [ปัญญาอันยิ่ง–อริปัญญาสิกขา = สัมมาทิฐิ–สัมมาสังกัปปะ] โดยอาศัย “**ญาณทัสสนะ**” [การหยั่งรู้–การหยั่งเห็น หรือ รู้แจ้งเห็นจริง–ยถาภูตญาณ = Knowledge and Vision] เมื่อจิตใจปราศจากอคติความลำเอียง ความวิปลาตทั้งหลาย และบรรดานิเวศธรรมทั้งหลาย ที่สามารถดับด้วยธรรมฝ่ายตรงข้าม [ปฏิปักษ์ธรรม–ตัทธกนิโรธ หมายถึง ดับด้วยองค์นั้นๆ คือ ดับกิเลสด้วยธรรมที่เป็นคู่ปรับหรือธรรมที่ตรงข้าม] นั่นคือ รูปาวจรฌานกุศลจิต [รูปฌาน ๔] ฌานขั้นดีที่สุดเหมาะสมควรในวิปัสสนา

ภูมิ คือ “ฌานขั้นที่ ๔-จตุตถฌาน” ที่ประกอบด้วยองค์ฌาน ๒ อย่าง ได้แก่ (๑) **อุเบกขาจิต-ตัตรมัชฌัตตาเจตสิก** กับ (๒) **จิตตสมาธิ-เอกัคคตาเจตสิก** [สภาวะแห่งจิตนั้น ต้องประกอบด้วยคุณภาพของจิตวิญญาณ ๒ อย่าง คือ (๑) **จิต-จิต ๘๘** = วิญญาณ ๖ กับ (๒) **เจตสิก-เจตสิก ๕๒** = เวทนา ๖-สัญญา ๖-สังขาร ๓] ส่วนความรอบรู้แห่งปัญญาญาณที่เกิดขึ้นนั้น เริ่มจาก “**โลกุตตรธรรม**” [โพธิปักขิยธรรม ๓๗: ธรรมเครื่องไฝหาความตรัสรู้] โดย “**มหาสติปฐฐาน-สติปฐฐาน ๔**” [ทัตสนะ-การเห็น] โดยเกิด “**สัมปชัญญะ-ปัญญาญาณ**” ด้วยการเจริญอนุปัสสนา ๔ อย่าง [โดยให้ได้ข้อสรุปสุดท้ายด้วย “**อนัตตานุปัสสนากรรมฐาน**”] ได้แก่ (๑) **กายานุปัสสนา-สติปฐฐาน** คือ พิจารณาร่างกายว่าสักแต่กาย ไม่ใช่ตัวตน (๒) **เวทนานุปัสสนา-สติปฐฐาน** คือ พิจารณาเวทนาความรู้สึกว่าสักแต่เวทนา ไม่ใช่ตัวตน (๓) **จิตตานุปัสสนา-สติปฐฐาน** คือ พิจารณาจิตใจว่าสักแต่จิต ไม่ใช่ตัวตน และ (๔) **ธัมมานุปัสสนา-สติปฐฐาน** คือ พิจารณาธรรมว่าสักแต่ธรรม ไม่ใช่ตัวตน และสัมปยุตต์ด้วย “**อนุปัสสนา ๓**” ที่เป็นเรื่อง “**สามัญลักษณะ**” ในข้อหลุดพ้นโดยไตรลักษณ์ ได้แก่ (๑) **อนิจจานุปัสสนา-ชวนปัญญา** คือ ปัญญาเร็ว (๒) **ทุกขานุปัสสนา-นิพเพทิกปัญญา** คือ ปัญญาดับกิเลส และ (๓) **อนัตตานุปัสสนา-มหาปัญญา** คือ ปัญญามาก [การปฏิบัติธรรมหรือเจริญภาวนาย่อมทำให้เกิดปัญญาญาณต่างๆ มากมาย] นั่นคือ “**สติ**” [Mindfulness] ทำหน้าที่พิจารณาเห็นสาเหตุ [ทัตสนะ-หยั่งเห็น] และ “**สัมปชัญญะ**” [Awareness] ทำหน้าที่พิจารณารู้ผล [ญาณ-วิบาก] เป็นเหตุให้เกิดปัญญาในวิปัสสนา ได้แก่ “**ญาณ-วิชา-อภิญญา**” [ความรู้หยั่งรู้-ความรู้แจ้ง-ความรู้ยิ่งยวด] หรือ (๑) **ความรู้ชัด** -Insight = ญาณ (๒) **ความรู้แจ้ง** -Transcendental Wisdom = วิชา และ (๓) **ความรู้คมชัด** -Ultra-Conscious Insight [Full Comprehension] = อภิญญา อันหมายถึง “**ธรรมวิเศษ-คุณวิเศษ-อริยมรรค-อุตตริมานุสตรธรรม**” คือ ภูมิธรรมที่ล้ำปัญญามนุษย์ทั่วไป [**เดรัจฉานวิชา-ปัญญาสามัญทางโลก**] ซึ่งเป็นปัญญาหรือองค์ความรู้ที่ไม่สามารถดับทุกข์ทางโลกและทางธรรมให้กลายเป็นสุขทางธรรมได้ นั่นคือ “**วิมุตติ**” คือ ความหลุดพ้น] ฉะนั้น การนั่งสมาธิหรือการเจริญภาวนากรรมฐาน [มนสิการกรรมฐาน-สมณะกับวิปัสสนา] นั้น เพื่อให้เกิด (๑) **สุขปัจจุบันขณะนั้น** (๒) **สติสัมปชัญญะ** (๓) **ญาณทัตสนะ** (๔) **อาสวักขะ** หรือ (๑) **อุปสมะ**-ความสงบ (๒) **ญาณ**-ความรู้ชัด (๓) **อภิญญา**-ความรู้คมชัด-ความรู้ยิ่งยวด (๔) **สัมโพธิะ**-ความตรัสรู้ อันเป็นบาทฐานเข้าถึง “**สัจจภาวะแห่งนิพพาน**” ต่อไปได้ หรือวิวัฒน์พัฒนาจาก “**โลกียธรรม**” ไปสู่ “**โลกุตตรธรรม**” ฉะนั้น “**ญาณทัตสนะ**” [การหยั่งรู้-การหยั่งเห็น] อันเกิดจาก “**ฌาน ๔-รูปฌาน ๔**” พร้อมด้วย “**โพธิปักขิยธรรม ๒๗**” ได้แก่ **สติปฐฐาน ๔-สัมมัปปธาน ๔-อิทธิบาท ๔-อินทริย ๕-พละ ๕-โพชฌงค์ ๗-มรรคมืองค์ ๘** ทำให้บรรลุความตรัสรู้ถึงนิพพาน [สัมโพธิญาณ] ด้วยเหตุนี้ “**ญาณทัตสนะ**” จึงประกอบด้วยภาวนาพละ ๒ อย่าง ได้แก่ (๑) **สมถพละ-สมถภาวนา** [Concentration Development] กับ (๒) **วิปัสสนาพละ-วิปัสสนาภาวนา** [Insight Development] เมื่ออริยบุคคลได้บรรลุนิพพานนั้น ต้องประกอบด้วย “**ยถาภูตญาณทัตสนะ**” [ยถาภูตญาณ กับ ญาณทัตสนะ] โดยไตรลักษณ์ [อนุปัสสนา ๓-อนุปัสสนา ๗] อันเป็นหลักสำคัญแห่งการปฏิบัติธรรม ที่ข้อธรรมย่อยสอดคล้องกับหลักธรรมใหญ่ [ธัมมานุสุมมาปฏิบัติ] เพราะฉะนั้น การเจริญภาวนากรรมฐานอย่างสม่ำเสมอตลอดเวลาหรืออยู่เนืองๆ เป็นนิത്യ ย่อมทำให้เกิด “**ปัญญาญาณ**” อย่างไม่

สิ้นสุดด้วย “ญาณทัตตสนะ” [สัมมสนญาณ ข้อ ๓ ในญาณ ๑๖] ทำให้เกิดปัญญาดับธรรมที่ครอบงำด้วย “อสาสวะ” ทั้งหลาย [อสาวิกขยญาณ-ความตรัสรู้] นั่นคือ การได้ “วิชา ๓” หมายถึง ความรู้แจ้ง-ความรู้วิเศษ ได้แก่ (๑) “ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ” คือ ระลึกชาติได้ กำหนดรู้ทุกขสังข (๒) “จุตูปปาตญาณ-ทิพพจักขุญาณ” คือ เห็นการจุติและอุบัติของสัตว์ตามกรรมของตน กำหนดรู้สมุทัยสังข [อนุโลมปฏิจสมุปปา] และ (๓) “อสาวิกขยญาณ” คือ เห็นข้อปฏิบัติในการดับกิเลสอสาสวะทั้งหลายอันเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ได้ [ความตรัสรู้-สัมโพธิ] ทำให้บรรลุดังภาวะที่ปราศจากกิเลสทั้งหลายและกองทุกข์ทั้งปวงแล้ว โดยขั้นตอนทั้งหมดดังกล่าวนี้ ต้องมีบาทฐานจากปัญญาเห็นนามรูปโดยไตรลักษณ์ [สัมมสนญาณ] ที่เกิดขึ้นในขั้นตอนของการปฏิบัติธรรม เพราะฉะนั้น ในบรรด “เดรัจฉานวิชา” [องค์ความรู้วิชาทางโลก] ต้องปรับให้เป็นความเห็นชอบแห่ง “สัมมาทิฐิ” ซึ่งประกอบด้วยธรรมอันเป็นปัจจัยให้เกิดปัญญาเห็นความตั้งอยู่จิตอย่างถูกต้องและเป็นจริงในธรรมทั้งหลาย [ธรรมฉิทธิ-ธรรมนิยาม ๓ นั่นคือ (๑) สังขารทั้งหลาย ไม่เที่ยง (๒) สังขารทั้งหลาย เป็นทุกข์ (๓) ธรรมทั้งหลาย เป็นอนัตตา ไม่ใช่ตัวตน -ทำให้ลบล้างอุปาทานขันธหรืออุปาทานทุกข์ได้ ที่เรียกว่า “ขันธวินิมุต” คือ ภาวะอันปราศจากขันธแห่งโลกียะ ที่เรียกว่า “วิวิญญะ” อันเป็นการเข้าถึงสังขภาวะแห่งนิพพาน นั่นเอง] ได้แก่ (๑) “ปรโตโมสยะ” -สุดมยปัญญา กับ (๒) “โยนิโสมนสิการ” - จิตตามยปัญญา เพื่อให้เกิด “วิชา-ภาวนามยปัญญา” โดยอาศัย “ญาณทัตตสนะ” [ธรรมฉิทธิญาณ-ยถาภูตญาณ-สัมมาทัตตสนะ] หรือให้เกิด “ปัญญาเห็นธรรม” [ทิพพจักขุญาณ-ธรรมจักขุ] และ “ปัญญาตรัสรู้” [อสาวิกขยญาณ-สัมโพธิญาณ] นั่นเอง นอกจากนี้ อย่างลึ้มว่า “ญาณทัตตสนะ” ก็คือ “สติสัมปชัญญะ” [Temperance] หรือ “สติปัญญา” [ไหวพริบปฏิภาณ-ความฉลาด] แต่อย่างไรก็ตาม ความโง่เขลา [อวิชชา-โมหะ] ไม่นำพาไปสู่ความตรัสรู้ได้ [สัมโพธิ] ความโง่ไม่ต้องไปพัฒนาให้เกิดมากมาย เพราะมันเกิดคู่มา กับจิตใจหรือจิตวิญญาณตั้งแต่เกิดแล้ว [คุณสมบัติแห่งชีวิตสันตติใน “สังสารวัฏ-สังสารทุกข์” พระอรหันต์ไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดใน “วัฏสงสาร” อันเป็น “ทุกติ” ได้แก่ กามาวจรภูมิ-รูปาวจรภูมิ-อรุปาวจรภูมิ] ขึ้นอยู่กับว่า จะหาวิธีแนวทางเอาตัวโง่ดังกล่าวนี้ ออกจากจิตใจหรือ “พื้นจิตตสันดาน” [จิตไร้สำนึก- Unconscious Mind = อนุสัย ๗-สังโยชน์ ๗-สังโยชน์ ๑๐-อสาสวะ ๔] อย่างไรดี เพราะโดยธรรมชาติของมัน ก็มีอาการพอกพูนกิเลสตัณหาขึ้นทุกขณะจิต ทำให้เกิดอุปาทานยึดมั่นในความเป็นตัวตนและของตน [ตัวกู-ของกู หรือ อัตตา-อัตตริยะ] แล้วเข้าไปยึดมั่นถือมั่นในนามรูปสังขารทั้งหลายที่เกิดขึ้นตาม “เหตุผล” ในหลักธรรม ที่เรียกว่า “ปฏิจสมุปปา-อิทัปปัจจยตา-ปัจจยการ-ตถตา” [กล่าวนี้หนึ่ง คือ “เหตุปัจจัย” อันเป็นปัจจัยองค์ประกอบ ๑๒ อย่าง ในปฏิจสมุปปา ที่เรียกว่า “ปัจจัยธรรม”] ไม่สามารถปล่อยวางได้ง่ายๆ [อุปาทานทุกข์] ที่เรียกว่า “อุปาทานขันธ ๕ เป็นทุกข์” ในด้านการปฏิบัติธรรมนั้น มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้จิตได้เห็นธรรมตัวนี้ตามเป็นจริง แล้วหาทางปฏิบัติดับอกุศลธรรมตัวนี้ให้ได้ด้วยตนเอง นั่นคือ การดับกิเลสและการดับทุกข์ทั้งหลายทั้งปวง [กำหนดรู้นิโรธสังข-ปฏิโลมปฏิจสมุปปาแห่งนิโรธวาร หรือการแสดงธรรมตามแบบปฏิโลมเทศนา นั่นคือ พิจารณาไตร่ตรองย้อนกลับจากผลวิบากที่เกิดขึ้นไปสู่การดับสาเหตุ อันเป็นที่มาแห่งทุกข์ ที่เรียกว่า “อวิชชา” -Ignorance คือ อคติเหตุ และ “ตัณหา” -Craving คือ ปัจจุบันเหตุ]

ก็ต้องล้วนอาศัยปัญญาและความฉลาดรอบรู้ทั้งนั้น ฉะนั้น การตรัสรู้ต้องอาศัยการเห็นธรรมทั้งปวงมา ประชุมรวมกัน [ธรรมสามัคคี-Dhamma Unity or Dhamma Omnipresence] จึงจะเห็นนิพพาน [นั่นคือ อยู่ในภาวะที่ถูกต้อง “สัมมัตตะ ๑๐” [อเสขปฏิบัติ] ที่ประกอบด้วย ทัสสนานุตตริยะะ-ปฏิบัติทานุตตริยะะ-วิมุตตานุตตริยะะ = อุนุตตริยะะ ๓ คือ ภาวะอันยอดเยี่ยม] ได้ตามสภาวะธรรมที่เป็นจริง เพราะฉะนั้น ทั้ง “สัมมัตตะ ๑๐” อันประกอบด้วย (๑) อริยมรรคมืองค์ ๘ คือ แนวทางสายกลางแห่งหลักมัชฌิมาปฏิบัติ (๒) สัมมาญาณ-โลกุตตรมรรค คือ หยิ่งรู้ชอบด้วยจตุตถจริยสังขญาณ หรือความรู้ทั้งหมดในอริยสังข์ ๔ และ (๓) สัมมาวิมุตติ-โลกุตตรผล คือ หลุดพ้นชอบด้วย “วิมุตตานุตตริยะะ” คือ หลุดพ้นชอบ ที่เรียกว่า “อรหัตตผลวิมุตติ” [อนุภาทิเสสนิพพาน-หลุดพ้น ไม่มีเชื้อกิเลสเหลืออยู่] กับ “อุนุตตริยะะ ๓” ทำให้ผู้ปฏิบัติธรรมสามารถเข้าถึงภาวะแห่งการตรัสรู้ได้ ดังเช่น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงปฏิญาณตนได้ว่า ได้บรรลุนิพพานพิเศษ ที่เรียกว่า “อุนุตตริยสัมมาสัมโพธิญาณ” [ปัญญาตรัสรู้ชอบด้วยตนเองอันยอดเยี่ยม = การดับขั้นปรีนิพพาน] เมื่อพระองค์ทรงเข้าถึง “ญาณทัสสนะอันมีปริวัฏฐ์ ๓” [อาการในการพิจารณาทบทวนพุทธกิจทั้งหมดด้วย ญาณ ๓: สังขญาณ-กิจจญาณ-กตญาณ ดำเนินปริวัฏฐ์จำนวน ๓ รอบ ใน (๑) อริยสังข์ ๔: ทุกข์-สมุทัย-นิโรธ-มรรค กับ (๒) กิจในอริยสังข์ ๔: ปริยญา-ปหาน-สังขณิกิริยา-ภาวนา] อันมีอาการ ๑๒ นั้นเอง แต่ผู้ปฏิบัติธรรมสามารถเทียบเคียงได้กับแนวทางการตรัสรู้ [สัมโพธิ] ดังเช่น (๑) “อาสาชยญาณ: ข้อ ๓ ในวิชา ๓” อันมีอาการ ๖๔ ประการ [เตวิชโช-พระอรหันต์ผู้ได้วิชาสาม] หรือ (๒) “ปัจจเวกขณญาณ: ข้อ ๑๖ ในญาณ ๑๖-โสฬสญาณ” อันมีอาการ ๑๕ ประการ [จตุตถจพุทธะ] หรือ (๓) “มหาวิปัสสนา ๑๕” [อุกโตภาควิมุต คือ ผู้หลุดพ้นทั้งสองส่วน คือ ท่านที่ได้สัมผัสวิโมกข์ ๘ ด้วยกาย นั่นคือ “กายสักขี” คือ ผู้เป็นพยานด้วยนามกาย หรือ ผู้ประจักษ์กับตัว และสิ้นอาสวะแล้ว เพราะเห็นด้วยปัญญา ที่เรียกว่า “ปฏิสัมภิตปัตตะ” ผู้เจริญวิปัสสนาด้วย “อนุวิปัสสนา ๓” จนเกิดปัญญาแตกฉานด้วย “ปฏิสัมภิตา ๔: อัตตปฏิสัมภิตา-ชัมมปฏิสัมภิตา-นินฺตติปฏิสัมภิตา-ปฏิภาณปฏิสัมภิตา” โดยหมายเอาพระอรหันต์ผู้ได้ “เจโตวิมุตติ” ขึ้นอุปสมบาติมาก่อนที่จะได้ “ปัญญาวิมุตติ”] เป็นต้น [ให้พิจารณาเพิ่มเติมใน “อริยบุคคล ๓”] ฉะนั้น ในการปฏิบัติธรรมเพื่อให้ตรัสรู้ธรรมพิเศษได้นั้น ต้องอาศัย “ญาณทัสสนะ-ยถาญาณทัสสนะ” [ญาณทัสสนวิสุทฺธิ = อริยสังข์ ๔-อริยมรรคมืองค์ ๘-โพธิปักขิยธรรม ๓๗-ไตรลักษณ์] เพื่อให้สามารถปฏิเวธในสภาวะธรรมทั้งอย่างรู้แจ้งแทงตลอดได้ นั่นคือ การหยั่งรู้แจ้งเห็นจริงในธรรมทั้งปวง [ได้แก่ กุศลธรรม-อกุศลธรรม-อัพยากตธรรม-กามาวจรธรรม-รูปาวจรธรรม-อรูปาวจรธรรม-โลกุตตรธรรม] อันเป็นภาวะแห่งความหลุดพ้นด้วย “นิสสรณวิมุตติ” ด้วยลักษณะแบบถาวรหยั่งยื่นตลอดไปดังนั้น จะเห็นได้ว่าองค์ความรู้ทั้งหมดที่ได้บรรยายมาทั้งหมดนั้น ไม่ใช่เรื่องที่เกินปัญญาหาสิ่งที่จะรับรู้หรือเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง เพียงแต่ขอให้มีความอดทนและหมั่นเพียรในการปฏิบัติธรรมเท่านั้น ย่อมเห็นผลสำเร็จแห่งการปฏิบัติได้จริง.

